

Saturs

Priekšvārds	9
1.nodaļa. Vispārīgie noteikumi (<i>V.Liholaja</i>)	10
1.1. Krimināllikums	10
1.2. Krimināltiesību jēdziens un nozīme	12
1.3. Krimināltiesību principi un funkcijas	18
1.4. Krimināllikuma struktūra.....	24
1.5. Krimināltiesību normas struktūra	27
1.6. Krimināltiesību normu iztulkošana.....	32
1.7. Krimināllikuma spēks telpā	43
1.8. Krimināllikuma spēks laikā	50
2.nodaļa. Noziedzīgs nodarījums (<i>U.Krastiņš</i>)	61
2.1. Kriminālatbildības pamats un noziedzīga nodarījuma pazīmes	61
2.2. Noziedzīga nodarījuma sastāva jēdziens un tā nozīme	65
2.3. Noziedzīgs nodarījums un noziedzīga nodarījuma sastāvs	70
2.4. Noziedzīgu nodarījumu klasifikācija	73
2.5. Noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes	75
2.6. Noziedzīga nodarījuma sastāvu veidi	80
2.7. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un noziedzīga nodarījuma kvalifikācija	85
3.nodaļa. Noziedzīga nodarījuma objekts (<i>U.Krastiņš</i>)	90
3.1. Noziedzīga nodarījuma objekta jēdziens	90
3.2. Noziedzīga nodarījuma objektu veidi	96
3.3. Noziedzīga nodarījuma priekšmets.....	105

4.nodaļa. Noziedzīga nodarījuma objektīvā puse (<i>U.Krastiņš</i>)	110
4.1. Noziedzīga nodarījuma objektīvās puses jēdziens un pazīmes	110
4.2. Prettiesiska darbība vai bezdarbība	115
4.3. Kaitīgas sekas	123
4.4. Cēloņsakarība	130
4.5. Citas noziedzīga nodarījuma sastāva objektīvās puses pazīmes	134
5.nodaļa. Noziedzīga nodarījuma subjekts (<i>U.Krastiņš</i>)	138
5.1. Noziedzīga nodarījuma subjekta jēdziens.....	138
5.2. Pieskaitāma persona. Nepieskaitāmība.....	141
5.3. Kriminālatbildības vecums	145
5.4. Noziedzīga nodarījuma speciālais subjekts	147
6.nodaļa. Noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse (<i>U.Krastiņš</i>)	151
6.1. Noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses jēdziens un pazīmes	151
6.2. Vainas jēdziens un vainas formas.....	153
6.3. Nodoms un tā veidi.....	161
6.4. Neuzmanība un tās veidi.....	170
6.5. Noziedzīga nodarījuma motīvs un mērķis	175
6.6. Kļūda un tās ietekme uz vainu.....	179
7.nodaļa. Noziedzīga nodarījuma stadijas (<i>U.Krastiņš</i>)	189
7.1. Noziedzīga nodarījuma stadiju jēdziens	189
7.2. Pabeigts noziedzīgs nodarījums.....	199
7.3. Sagatavošanās noziegumam	203
7.4. Nozieguma mēģinājums	207
7.5. Labprātīga atteikšanās no nozieguma izdarīšanas	213
8.nodaļa. Vairāku personu piedalīšanās noziedzīgā nodarījumā (<i>U.Krastiņš</i>)	219
8.1. Dalības un līdzdalības kopīgās pazīmes	219
8.2. Dalības jēdziens un dalības formas.....	226

8.3.	Līdzdalības jēdziens un līdzdalībnieku veidi	240
8.4.	Līdzdalības īpašie jautājumi	251
8.5.	Piesaistība noziedzīgam nodarījumam.....	253
9.nodaļa.	Noziedzīgu nodarījumu daudzējādība	
	<i>(U.Krastiņš)</i>	259
9.1.	Noziedzīgu nodarījumu daudzējādības jēdziens	259
9.2.	Noziedzīgu nodarījumu daudzējādības veidi	270
9.3.	Noziedzīgu nodarījumu kopība.....	272
9.4.	Normu konkurence	279
9.5.	Noziedzīgu nodarījumu atkārtotība	287
9.6.	Noziedzīga nodarījuma recidīvs	295
10.nodaļa.	Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību	
	<i>(A.Niedre)</i>	299
10.1.	Apstākļu, kas izslēdz kriminālatbildību, vispārīgs raksturojums	299
10.2.	Nepieciešamā aizstāvēšanās	301
10.3.	Šķietamā aizstāvēšanās.....	310
10.4.	Aizturēšana, radot personai kaitējumu.....	312
10.5.	Galējā nepieciešamība	315
10.6.	Attaisnojams profesionālais risks	322
10.7.	Noziedzīgas pavēles un noziedzīga rīkojuma izpildīšana	327
10.8.	Krimināllikumā nereglamentēti apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību	330
11.nodaļa.	Sods <i>(A.Niedre)</i>	335
11.1.	Soda jēdziens	335
11.2.	Sodu veidi	340
11.3.	Nāves sods	343
11.4.	Brīvības atņemšana	345
11.5.	Arests	350
11.6.	Piespiedu darbs	352
11.7.	Naudas sods	354
11.8.	Mantas konfiskācija	358
11.9.	Izraidīšana no Latvijas Republikas	361

11.10. Tiesību ierobežošana	363
11.11. Aizliegums kandidēt vēlēšanās	368
11.12. Policijas kontrole	368
12.nodaļa. Soda noteikšana (A.Niedre)	373
12.1. Soda noteikšanas vispārīgie principi	373
12.2. Atbildību mīkstinošie apstākļi	384
12.3. Atbildību pastiprinošie apstākļi	390
12.4. Viegāka soda noteikšana nekā likumā paredzētais sods	397
12.5. Soda noteikšana par vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem	402
12.6. Soda noteikšana pēc vairākiem spriedumiem	409
12.7. Sodu saskaitīšanas un aizstāšanas noteikumi	415
12.8. Soda noteikšana par sagatavošanos noziegumam un nozieguma mēģinājumu	417
12.9. Soda noteikšana par noziedzīgu nodarījumu, kas izdarīts līdzdalībā	418
12.10. Nosacīta notiesāšana	420
13.nodaļa. Atbrīvošana no kriminālatbildības un soda (A.Niedre)	429
13.1. Kriminālatbildības noilgums	429
13.2. Atbrīvošana no kriminālatbildības	441
13.3. Nosacīta atbrīvošana no kriminālatbildības	447
13.4. Atbrīvošana no soda vai soda izciešanas	447
13.5. Soda samazināšana	454
13.6. Nosacīta pirmstermiņa atbrīvošana no soda	456
13.7. Notiesājoša sprieduma izpildīšanas noilgums	464
13.8. Sodamības dzēšana un noņemšana	466
14.nodaļa. Nepilngadīgo kriminālatbildības īpatnības (V.Liholaja)	470
14.1. Soda piemērošana nepilngadīgajiem	470
14.2. Brīvības atņemšana	471
14.3. Arests	473
14.4. Piespiedu darbs	473

14.5. Naudas sods	473
14.6. Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana nepilngadīgajiem	474
14.7. Nepilngadīgā nosacīta notiesāšana	477
15.nodaļa. Medicīniska rakstura piespiedu līdzekļi <i>(U.Krastiņš)</i>	479
15.1. Medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu īss raksturojums	479
15.2. Pamats medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai un to veidi	480
15.3. Medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanas vieta un ilgums	481
16.nodaļa. Juridiskajām personām piemērojamie piespiedu ietekmēšanas līdzekļi (U.Krastiņš)	483
16.1. Pamats piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai juridiskajām personām	483
16.2. Piespiedu ietekmēšanas līdzekļu sistēma un to veidi	486
16.3. Nosacījumi piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai	489
Izmantoto avotu un literatūras saraksts	491

Grāmatā ir lietoti šādi saīsinājumi:

ANO – Apvienoto Nāciju organizācija

KL – Krimināllikums

KPFSR – Krievijas Padomju Federatīvā Sociālistiskā Republika

LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika

LR – Latvijas Republika

Priekšvārds

Grāmatas "Krimināltiesības" autori ir Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Krimināltiesisko zinātņu katedras profesori Dr. habil. iur. Uldis Krastiņš, Dr. iur. Valentija Liholaja un šīs katedras ilggadējs docents Dr. iur. Aivars Niedre.

Šī grāmata atšķirībā no diviem iepriekšējiem izdevumiem, kur Vispārīgā daļa un Sevišķā daļa bija iekļauta vienā grāmatā, aptver tikai Vispārīgās daļas jautājumus. Sevišķās daļas jautājumi tiks aplūkoti atsevišķā grāmatā.

Šis darbs veltīts krimināltiesību Vispārīgajai daļai, kurā analizēti krimināltiesību vispārējie noteikumi, teorētiskās nostādnes par noziedzīga nodarījuma un kriminālsoda institūtiem un normām, kas atklāj šo divu krimināltiesību pamatinstitūtu saturu.

Grāmatas teorētiskās nostādnes tiek saistītas ar Krimināllikuma normu praktisko pielietojumu. Liela uzmanība ir veltīta noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas problēmām un to risinājuma teorētiskajam pamatojumam.

Atšķirībā no grāmatas iepriekšējiem izdevumiem šajā ir dotas norādes uz krimināltiesību teorijas un prakses problēmu risinājumu atšķirīgiem viedokļiem, atsaucoties uz konkrētu rakstu autoriem vai citās mācību grāmatās, monogrāfijās vai citos avotos paustajiem viedokļiem.

Šo grāmatu var izmantot augstāko mācību iestāžu juridiskās specializācijas bakalaura programmas apguvēji, maģistranti un doktoranti, lai apgūtu un paplašinātu zināšanas krimināltiesību jautājumos.

Arī tiesībsargāšanas iestādēs strādājošie un citi praktizējoši juristi, kā arī ikviens interesents šajā grāmatā varēs atrast atbildi uz viņu interesējošiem krimināltiesību jautājumiem.

1.nodaļa

Vispārīgie noteikumi

Krimināltiesību Vispārīgās daļas institūtus un atsevišķu noziedzīgu nodarījumu pazīmes reglamentē krimināltiesību normas, kuras ir kodificētas un darbojas laikā un telpā saskaņā ar krimināltiesību Vispārīgajā daļā noteiktajiem principiem.

1.1. Krimināllikums

Krimināllikums ir Latvijas Republikas Saeimas pieņemtais normatīvi tiesiskais akts, kura normas reglamentē kriminālatbildības pamatu un principus, nosaka, kādu valsts, sabiedrības, atsevišķu kolektīvu un cilvēku interešu aizskārums atzīstams par noziedzīgu nodarījumu un kādus sodus var piemērot vainīgajām personām.

Krimināllikums, kā jau minēts iepriekš, ir vienīgais formālais krimināltiesību avots, jo saskaņā ar tā 1.panta pirmo daļu pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarījusi šajā likumā paredzētu nodarījumu, kam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes.

Tādējādi likumdevējs, nosakot kriminālatbildības pamatu, nostiprina gan no likumības principa izrietošo nosacījumu, ka nav nozieguma un nav soda, ja tas nav paredzēts likumā, gan arī vainīguma principu, saskaņā ar kuru pie kriminālatbildības saucama tikai persona, kura vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.

Latvijas Republikā Krimināllikums kā vienīgais kodificētais akts pieņemts 1998.gada 17.jūnijā¹ un ir spēkā ar 1999.gada 1.aprīli, ko nosaka Saeimā 1998.gada 15.oktobrī pieņemtais likums "Par Krimināllikuma spēkā stāšanās laiku un kārtību."² Ar 2002.gada 24.oktobra likumu³ šā likuma nosaukums grozīts, nosaucot to "Par

¹ Krimināllikums: LR likums // Latvijas Vēstnesis, 1998. 8.jūlijs, Nr.199/200.

² Par Krimināllikuma spēkā stāšanās laiku un kārtību: LR likums //Latvijas Vēstnesis, 1998. 4.novembris, Nr.331/332.

³ Grozījumi likumā "Par Krimināllikuma spēkā stāšanās laiku un kārtību": LR likums // Latvijas Vēstnesis, 2002. 13.novembris, Nr.165.

Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību." Jaunais krimināltiesību normu kopojums nosaukts par "Krimināllikumu", bet nevis par "Kriminālkodeksu", kā bija agrāk, tādēļ, lai ieviestu svarīgāko kodificēto likumu vienveidīgus nosaukumus, jo arī Latvijas 1937.gada Civillikums tika atjaunots ar tādu pašu nosaukumu kā pirmskara Latvijā.⁴

Līdz ar Krimināllikuma spēkā stāšanos spēku zaudēja 1961.gada 6.janvārī pieņemtais un tā paša gada 1.aprīlī stājies spēkā Latvijas PSR kriminālkodekss,⁵ ko ar Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991.gada 29.augusta lēmumu "Par Latvijas PSR likumdošanas aktu piemērošanu Latvijas Republikas teritorijā" nolēma uzskatīt par Latvijas kriminālkodeksu.

Bez šiem krimināllikumiem, kas ir bijuši spēkā Latvijas teritorijā XX gadsimtā, jāmin vēl 1903.gada Sodu likumi, 1933.gada Sodu likums un 1926.gada KPFSR kriminālkodekss.

Nikolaja II 1903.gada 22.martā apstiprinātos Sodu likumus⁶ pilnā apjomā, pielāgojot okupācijas režīma vajadzībām, vācu militārā vara pirmā pasaules kara laikā, pakāpeniski okupējot Latvijas teritoriju, ieviesa spēkā vispirms Kurzemē, bet vēlāk arī Vidzemē.

1918.gada 6.decembrī Latvijas Tautas Padome atstāja spēkā Latvijā okupācijas varas ieviestos 1903.gada Sodu likumus. Arī pēc padomju varas padzīšanas Tautas Padome ar 1919.gada 5.decembra likumu noteica, ka Latvijā ir spēkā visi Krievijas likumi, kas nav atcelti Latvijā. Latgalē Sodu likumus ieviesa ar 1920.gada 15.marta likumu.

1903.gada Sodu likumi ar Saeimas vēlāk izdarītajiem grozījumiem bija spēkā Latvijas teritorijā līdz 1933.gada 1.augustam, kad tos aizstāja Latvijas brīvvalsts pirmais krimināllikums – Sodu likums,⁷ kurš tika izstrādāts uz 1903.gada Krievijas Sodu likumu bāzes,

⁴ Plašāk par Krimināllikuma izstrādes gaitu sk. Reigase A. Par Latvijas Republikas Krimināllikuma tapšanu // Latvijas Vēstnesis, 1998. 22.janvāris, Nr.16/17, pielikums "Jurista Vārds", Nr.2(70).

⁵ Latvijas PSR kriminālkodekss. – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1962; Par šo kodifikācijas aktu plašāk sk. Blūma M., Reigase A. Latvijas PSR kriminālkodekss un tā attīstība. – Rīga: LU redakcijas un izdevniecības daļa, 1972.

⁶ 1903.gada 22.marta Sodu likums. Tulkojums ar paskaidrojumiem par Sodu likumu piemērošanu Latvijā. – Rīga: Valsts tipogrāfija, 1925.

⁷ Sodu likums. – Rīga: Valsts tipogrāfija, 1936.

ņemot vērā Vācijas, Itālijas un citu valstu likumdošanas praksi un jaunākos sasniegumus krimināltiesību teorijā.

Sodu likums bija spēkā līdz 1940.gada 25.novembrim, kad sakarā ar Latvijas okupāciju un iekļaušanu Padomju Savienības sastāvā okupācijas vara Latvijā ieviesa KPFSR 1926.gada kriminālkodeksu.⁸ Šis krimināllikums Latvijā bija spēkā līdz 1961.gada 31.martam, izņemot vācu okupācijas laiku.

1.2. Krimināltiesību jēdziens un nozīme

Jēdziens "**krimināltiesības**" (lat.*criminalis* uz noziegumu attiecīgs)⁹ tiek lietots šaurākā un plašākā nozīmē, ar to šaurākā nozīmē saprotot likumdošanas nozari, bet plašākā nozīmē – tiesību nozari. Juridiskās zinātnes nozarē kā obligāta apakšnozare tiek izdalīta krimināltiesību zinātne, jēdzienu "krimināltiesības" tāpat izmanto, lai apzīmētu mācību disciplīnu.

Krimināltiesības to šaurākā nozīmē ir vienveidīgu normu kopums, kas nosaka kriminālatbildības pamatu un principus, par noziedzīgiem atzītos nodarījumus un par to izdarīšanu paredzētos sodus, reglamentē soda noteikšanas principus, kā arī nosacījumus atbrīvošanai no kriminālatbildības un no soda.

Šīs normas Latvijā ir kodificētas, un tradicionāli krimināllikums (kriminālkodekss) ir vienīgais formālais krimināltiesību avots atšķirībā no vairāku citu kontinentālās Eiropas tiesību saimes valstu krimināltiesību sistēmām, kurās bez kriminālkodeksiem tiek iekļauta arī virkne nekodificētu krimināltiesību normu, kas pieņemtas kā atsevišķi likumi vai rodamas citu tiesību nozaru dažādos aktos.

Tā, piemēram, Beļģijā 1993.gada 16.jūnijā pieņemts likums "Par cīņu ar smagiem starptautisko humanitāro tiesību pārkāpumiem,"¹⁰ kurā saskaņā ar starptautiskajiem tiesību aktiem un Starptautiskās

⁸ KPFSR kriminālkodekss. Oficiāls teksts ar pielikumiem un sistematizētiem materiāliem pantu kārtībā. – Maskava: PSRS Tieslietu Tautas komisariāta Juridiskā izdevniecība, 1944.

⁹ Svešvārdu vārdnīca. – Rīga: Izdevniecība "Liesma", 1978, 403.lpp.

¹⁰ Уголовный кодекс Бельгии. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004, С. 391–403.

Krimināltiesas statūtiem noteikta kriminālatbildība par genocīdu, noziegumiem pret cilvēci, kara noziegumiem.

Nīderlandē bez kriminālkodeksa¹¹ atsevišķas krimināltiesību sadaļas reglamentē speciāli krimināllikumi, piemēram, Likums par ekonomiskajiem noziegumiem, Opija likums, Likums par ieročiem un munīciju, Bāzes likums par ieslodzījumu cietumā.¹²

Vācijas krimināltiesības aptver divas apakšsistēmas – kriminālkodeksu¹³ (*Strafgesetzbuch*) un papildinošās krimināltiesības (*Nebenstrafrecht*), kas aptver vairāk nekā tūkstoš normu. Tie ir likumi, kas galvenokārt reglamentē publiski tiesiskas vai civiltiesiskas attiecības, taču tajos iekļauti tiesiski priekšraksti, kas satur soda piedraudējumu par noteiktām darbībām. Te var minēt Likumu par atomenerģiju, Likumu par federālo banku, Likumu par kredītiestādēm, Federālo likumu par cīņu ar epidēmijām, Likumu par sabiedriskās kārtības pārkāpumiem, Likumu par pārtikas preču atbilstību higiēnas un kvalitātes prasībām un daudzus citus. Papildinošo krimināltiesību sistēmā ietilpināms arī Likums par tiesvedības realizēšanu nepilngadīgo lietās, kas satur krimināltiesību, kriminālprocesa un sodu izpildes tiesību normas un attiecas uz nepilngadīgām personām, kuras uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdi bijušas vecumā no četrpadsmit līdz astoņpadsmit gadiem, un jauniešiem vecumā no astoņpadsmit līdz divdesmit vienam gadam.¹⁴

Arī Spānijas likumdevējs, pieņemot 1995.gadā jauno kriminālkodeksu¹⁵, atzina par pieņemamu kriminālatbildības regulējumu arī ar speciāliem likumiem, 1995.gada 23.novembra likuma Nr.10 "Par Kriminālkodeksu" motīvu izklāstā šādu risinājumu pamatojot ar

¹¹ Nīderlandes kriminālkodekss. Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Beļģija, Dānija, Nīderlande. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 347.–493.lpp.

¹² Уголовный кодекс Голландии. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001, С. 7–8.

¹³ Vācijas Federatīvās Republikas kriminālkodekss. Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 431.–573.lpp.

¹⁴ Серебренникова А.В. Основные черты Уголовного кодекса ФРГ. – Москва: Диалог-МГУ, 1999, С. 3, 11–12.

¹⁵ Liholaja V. Kriminālatbildība Latvijā un Spānijā. Spānijas kriminālkodekss. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002, 85.–175.lpp.

nepieciešamību nodrošināt ne tikai kriminālkodeksa universālumu, bet arī stabilitāti un nemainību, kas nav iespējama atsevišķās sfērās sakarā ar to īpatnībām vai pašu objektu raksturu. Kā piemērs minēti noziegumi, kas saistīti ar kontroli pār valūtas operācijām, motīvu izklāstā norādot, ka "pastāvīga ekonomisko nosacījumu un šos noziegumus regulējošo normatīvo aktu maiņa nosaka prasību ievietot krimināltiesiskās normas šajos likumos un atstāt tos ārpus kriminālkodeksa."¹⁶

Tā ir minēto un citu valstu tradīcija un pieredze, taču, domājams, pilna krimināltiesību normu kodifikācija atbilst likumības principa prasībām, jo, kā savā laikā norādīja P. Mincs, "Ja pareizs ir apgalvojums, ka *noteiktība* ir vispār katru tiesību pamatkodols – jo tiesības objektīvā nozīmē ir kārtība, un kārtība nav domājama bez noteiktības, – tad krimināltiesībām ir jābūt sevišķi noteiktām. Tas izriet no tā stāvokļa, kuru viņas ieņem vispārējā tiesību sistēmā, no pakāpes, kas ierādīta, kā mēs redzējam, krimināltiesību noteikumiem citu tiesību noteikumu vidū. Kriminālpiedraudējums – beidzamais līdzeklis, kriminālsods – pēdējais solis, kuri atrodas valsts rīcībā tiesiskās kārtības apsardzībai. Kriminālsods sagādā indivīdam lielas ciešanas, tas skar viņa svarīgākos labumus un dažkārt pat iznīcina tiesībpārkāpēju. Šeit patvaļībai nav vietas. Šeit vajadzīga pēc iespējas lielāka noteiktība. Valsts un indivīda attiecībām jābūt skaidri noteiktām, kaut arī indivīds būtu pārkāpis tiesības. No šejienes izriet, ka no divu tipu tiesībām – ieradumu tiesībām (*Gewohnheitsrecht*) un likumā formulētām (*gesetztes Recht*) – kriminālnozāres izveidošanai vairāk piemērota likuma forma. Ar to arī izskaidrojama visur (izņemot varbūt daļēji Angliju) vērojamā cenšanās *kodificēt* krimināltiesības."¹⁷

Tas arī nostiprināts, Krimināllikuma¹⁸ (turpmāk arī KL) 1.panta pirmajā daļā, nosakot, ka "pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, tas ir, kura ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarījusi šajā likumā paredzētu nodarījumu, kam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes."

¹⁶ Liholaja V. Kriminālatbildība Latvijā un Spānijā. Spānijas kriminālkodekss. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002, 86.lpp.

¹⁷ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 18.–19.lpp.

¹⁸ Krimināllikums: LR likums // Latvijas Vēstnesis, 1998. 8.jūlijs, Nr.199/200.

Krimināltiesības kā tiesību nozare, tiesību sistēmas apakšnozare ir plašāka pēc sava satura, jo aptver gan krimināltiesību normas, gan arī krimināltiesiskās attiecības, kas saistītas ar tiesību jaunradi un tiesību piemērošanu. Tā ir patstāvīga publisko tiesību daļa, kas, pēc P. Minca paustā, "regulē zināmās robežās attiecības starp individu un noteicošo kopumu, ko sauc par valsti."¹⁹

Tādējādi krimināltiesību regulēšanas priekšmets ir attiecības starp personu, kura izdarījusi Krimināllikumā paredzēto nodarījumu, un valsti tās kompetentu institūciju personā, piedraudot ar sodu un piemērojot sodu valsts vārdā.

Krievijas krimināltiesību teorijā²⁰ atkarībā no likumdevēja reakcijas uz nodarījumu sakarā ar ko rodas krimināltiesiskās attiecības, tiek izdalītas negatīvās, pozitīvās un neitrālās krimināltiesiskās attiecības.

Negatīvās krimināltiesiskās attiecības veidojas sakarā ar noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, un tās tiek regulētas ar kriminālās represijas metodi, saucot pie atbildības vainīgo personu un nosakot tai sodu.

Pozitīvās krimināltiesiskās attiecības veidojas sakarā ar noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm atbilstošu darbību izdarīšanu Krimināllikuma 28.pantā norādītajos apstākļos, proti, konstatējot nepieciešamo aizstāvēšanos, galējo nepieciešamību, aizturēšanu, nodarot personai kaitējumu, attaisnojamo profesionālo risku, noziedzīgas pavēles vai noziedzīga rīkojuma izpildīšanu. Šajā gadījumā attiecības tiek regulētas ar antirepresīvām metodēm, izslēdzot kriminālatbildību.

Savukārt neitrālās krimināltiesiskās attiecības veidojas gadījumos, kad noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas – mazgadīgie, nepieskaitāmie, nav saucamas pie kriminālatbildības. Šo attiecību regulēšanai tiek izmantotas sociālās aizsardzības metodes, izslēdzot šādas personas no noziedzīga nodarījuma subjektu loka un nepieciešamības gadījumā piemērojot tām audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus vai medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus.

¹⁹ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 15.lpp.

²⁰ Sk. Назаренко Т.В. Русское уголовное право. Курс лекций. – Москва: "Ось-89", 2000, С. 4–5.

Teorētiski diskutējams ir jautājums par to, kad rodas krimināltiesiskās attiecības – ar krimināltiesību normas pieņemšanas brīdi, ar noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdi vai ar brīdi, kad stājies spēkā notiesājošs spriedums. Neiedziļinoties diskusijas būtībā, pieņemams šķiet N. Kuzņecovas paustais viedoklis, ka par krimināltiesiskām attiecībām var runāt šā vārda plašākā un šaurākā nozīmē. Pirmajā variantā tās ir krimināltiesiskās attiecības, kas rodas ar krimināllikuma stāšanos spēkā, kad sāk darboties tā ģenerālā prevencija, proti, mērķis panākt, lai tiktu pildīts likums un ikviena persona atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.

Krimināltiesiskās attiecības to šaurākā izpratnē ir attiecības starp valsti un personu, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, kas rodas noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas brīdī un ilgst, līdz tiek noņemta vai dzēsta sodāmība, vai arī persona tiek atbrīvota no kriminālatbildības un soda.²¹

Kā tiesību zinātnes nozare krimināltiesības pēta noziedzīgu nodarījumu un sodu tiesisko reglamentāciju, veic teorētisko likumu skaidrošanu un to piemērošanas prakses izpēti, apzina krimināltiesisko institūtu vēsturiskās attīstības etapus un citu valstu krimināllikumu īpatnības, tādējādi radot bāzi krimināltiesību normu iedarbības un piemērošanas pilnveidošanai.

Krimināltiesības kā zinātne ir cieši saistītas ar vispārīgo valsts un tiesību teoriju, citām krimināltiesiskajām zinātnēm un juridiskās zinātnes apakšnozarēm, vispirms jau ar kriminālprocesu un sodu izpildes tiesībām.

Kriminālprocesuālās tiesības kā normu kopums nosaka un regulē kriminālprocesuālo darbību un tās pamatprincipus un tiesiskās attiecības, kas rodas tās īstenošanā.²² Kriminālprocesa likuma²³ mērķis, atbilstoši tā 1.pantā deklarētajam, ir noteikt tādu kriminālprocesa – noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas, kriminālvajāšanas un krimināllietu iztiesāšanas – kārtību, kas nodrošinātu efektīvu Krimināllikuma normu

²¹ Кузнецова Н.Ф. Понятие, предмет, метод, система, задачи уголовного права. / Курс уголовного права. Том 1. Общая часть. Учение о преступлении. – Москва: Зерцало, 2002, С. 2–3.

²² Meikališa Ā. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. – Rīga: RaKa, 1998, 127.lpp.

²³ Kriminālprocesa likums. 3.izdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.

piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē.

Savukārt sodu izpildes tiesības reglamentē Krimināllikumā paredzēto kriminālsodu izpildes noteikumus un kārtību, notiesāto tiesisko statusu, valsts un pašvaldības iestāžu kompetenci sodu izpildē.²⁴

Krimināltiesībām ir divpusēja saikne ar kriminoloģiju, kas ir "zinātne par noziedzību; tās cēloņiem un to veicinošiem apstākļiem; par noziedznieka personību; par noziedzības kontroles un novēršanas metodēm."²⁵

Administratīvās tiesības – tiesību nozare, kas regulē administratīvo iestāžu darbību, tām realizējot likumos vai citos tiesību aktos noteiktās valsts pārvaldes funkcijas²⁶, kā arī atbildību par administratīviem pārkāpumiem, Latvijas administratīvo pārkāpumu kodeksa 1.pantā norādot, ka kodekss nosaka, "kāda darbība vai bezdarbība atzīstama par administratīvo pārkāpumu, kādu administratīvo sodu, kāda institūcija (amatpersona) un kādā kārtībā var uzlikt personai, kas izdarījusi administratīvo pārkāpumu,"²⁷ saskaras ar krimināltiesībām jautājumā par administratīvo pārkāpumu un noziedzīgu nodarījumu norobežošanu, administratīvo un krimināltiesisko sankciju savstarpējām attiecībām, noziedzīgo nodarījumu dekriminalizāciju, atzīstot tos par administratīviem pārkāpumiem, un administratīvo pārkāpumu kriminalizāciju.

Krimināltiesības tāpat saskaras ar civiltiesībām – tiesību nozari, kas regulē mantiskās attiecības, ar tām saistītās, kā arī dažas citas nemantiskas attiecības starp fiziskām un juridiskām personām, kuras šajās attiecībās piedalās kā neatkarīgi un patstāvīgi tiesību subjekti,²⁸ it īpaši, kad risināms jautājums par mantisko noziedzīgo nodarījumu un civiltiesisko deliktu nodalīšanu.

Atzīmējama arī krimināltiesību saikne ar komerciesībām, finanšu un nodokļu tiesībām, reglamentējot atbildību par noziedzīgiem nodarījumiem tautsaimniecībā un valsts institūciju dienestā, darba

²⁴ Latvijas sodu izpildes kodekss. – Rīga: [B.i.], 1995.

²⁵ Kriminoloģija. Mācību grāmata. Papildināts izdevums. – Rīga: Nordik, 2004, 23.lpp.

²⁶ Načisčionis J. Administratīvās tiesības.– Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003, 11.lpp.

²⁷ Latvijas administratīvo pārkāpumu kodekss. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004.

²⁸ Juridisko terminu vārdnīca. – Rīga: Nordik, 1998, 48.lpp.

tiesībām darba aizsardzības un ražošanas drošības jomā. Krimināllikumā izdalītas speciālas nodaļas – "Noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi" un "Noziedzīgi nodarījumi pret satiksmes drošību," kurās ietvertās normas ir blanketas un tajās paredzēto noziedzīgo nodarījumu sastāva pazīmes meklējamas ekoloģisko tiesību un transporta tiesību normatīvajos aktos.

Un, visbeidzot, nacionālās krimināltiesības atrodas pastāvīgā mijiedarbībā ar starptautiskajām krimināltiesībām, gan piemērojot Vispārīgās daļas institūtus, piemēram, par krimināllikuma darbību telpā, ārvalstnieku un bezvalstnieku, ārvalstu diplomātisko pārstāvju atbildību utt., gan arī saskaņojot nacionālo krimināltiesību Sevišķās daļas normas ar saistošajiem starptautiskajiem tiesību aktiem.²⁹

1.3. Krimināltiesību principi un funkcijas

Krimināltiesību funkcijas un uzdevumi atšķirībā no iepriekšējām kodifikācijām legāli nav definēti, lai arī Krimināllikuma projekta izstrādāšanas gaitā par to tika diskutēts.³⁰

Vadoties no teorijas atziņām, par vienu no galvenajiem krimināltiesību iedarbības virzieniem atzīstama **aizsargājošā funkcija**, kas izpaužas valsts, sabiedrības, atsevišķu cilvēku grupu un individu noteiktu interešu, ko dēvē par noziedzīga nodarījuma objektu,³¹ aizsardzībā no noziedzīgiem nodarījumiem ar tām piemītošajiem specifiskajiem līdzekļiem – kriminālsodu un citiem piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem.³² Šā uzdevuma īstenošanai Krimināllikuma 1.pantā noteikts kriminālatbildības pamats, Krimināllikuma Sevišķās daļas aizlieguma normās apzīmēts nodarījumu loks, kas atzīstami par noziedzīgiem, un noteikti sodi par tiem.

Bez tam jāizdala krimināltiesību **preventīvā jeb brīdinošā funkcija**, kas, kā norāda N. Kuzņecova, tiek realizēta ar šādiem līdzekļiem: "a) krimināllikuma vispārējo prevenciju; b) soda ģenerālo un

²⁹ Plašāk par to sk. Liholaja V. Starptautiskās krimināltiesības. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 23.lpp.

³⁰ Krastiņš U. Kāds lai būtu mūsu Kriminālkodekss // Latvijas Vēstnesis, 1993. 4.augusts, Nr.59.

³¹ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 32.lpp

³² Plašāk par to sk. Krastiņš U. Kriminālsods un citi kriminālie piespiedu ietekmēšanas līdzekļi // Jurista Vārds, 2007. 13.marts, Nr.11.

speciālo prevenciju; c) normām par labprātīgu atteikšanos no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas; d) normām par aktīvu nožēlošanu; e) normām par apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību; f) normām ar divkāršu brīdinošu ievirzi."³³

Kriminalizējot un penalizējot nodarījumus, likumdevējs brīdina ikvienu personu par iespējamo sodu noziedzīga nodarījuma izdarīšanas gadījumā, savukārt soda mērķis saskaņā ar Krimināllikuma 35.panta otro daļu ir panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.

Tajā pat laikā personai tiek dota iespēja tikt nesodītai, labprātīgi atsakoties no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, tas ir, pēc savas gribas pilnīgi pārtraucot uzsākto noziedzīgo nodarījumu, tai apzinoties, ka pastāv iespēja noziedzīgo nodarījumu izdarīt līdz galam (KL 16.pants), kā arī labprātīgi veicot Krimināllikuma Sevišķajā daļā norādītās darbības, kas tāpat uzskatāms par iedarbīgu preventīvu līdzekli.

Tā saskaņā ar Krimināllikuma 221⁴.pantu persona, kura labprātīgi nodevusi nelikumīgus alkoholiskos dzērienus un labprātīgi paziņojusi par šo nelikumīgo alkoholisko dzērienu iegādāšanos, izgatavošanu (ražošanu), glabāšanu, pārvietošanu vai realizāciju, tiek atbrīvota no kriminālatbildības par to iegādāšanos, glabāšanu vai pārvietošanu. Krimināllikuma 235.pantā noteikts, ka personu atbrīvo no kriminālatbildības, ja tā labprātīgi nodevusi bez attiecīgas atļaujas izgatavotu, iegādātu, nēsātu vai glabātu šaujamieroci, šaujamieroča munīciju, lielas enerģijas pneimatisko ieroci, sprāgstvielu vai spridzināšanas ietaisi vai bez attiecīgas atļaujas izgatavotu gāzes pistoli (revolveri) vai tā munīciju. Atbilstoši Krimināllikuma 254.pantā noteiktajam, persona, kura labprātīgi nodevusi narkotiskās vai psihotropās vielas vai labprātīgi paziņojusi par to iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu vai pārsūtīšanu, tiek atbrīvota no kriminālatbildības par šo vielu lietošanu, iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu vai pārsūtīšanu. No kriminālatbildības tāpat tiek atbrīvota persona, kura piedāvājusi vai devusi kukuli, bijusi kukuļošanas starpnieks vai atbalsītājs, ja tā pēc noziedzīgo darbību izdarīšanas labprātīgi paziņo par notikušo (KL 324.panta pirmā un trešā daļa).

³³ Кузнецова Н.Ф. Профилактическая функция уголовного права // Уголовное право. 1998 №1, С. 11–20.